

Jak teoria przedsiębiorczości stworzyła ekonomię

Autor: **Christopher Brown, Mark Thornton**

Źródło: mises.org

Tłumaczenie: **Jarosław Tarasiuk**

*Artykuł pierwotnie opublikowany w The Quarterly Journal of Austrian Economics
(Volume 16, No. 4 (Winter 2013))*

1. Wprowadzenie

Richard Cantillon jest uważany za ojca teorii ekonomicznej dzięki przeprowadzeniu pierwszej teoretycznej analizy handlu w swoim eseju pod tytułem *Essai sur la Nature du Commerce en Général* (dalej jako *Esej*) opublikowanym pośmiertnie i anonimowo w 1755 roku¹. *Esej* był fundamentem, na podstawie którego uformowała się pierwsza generacja ekonomistów, włączając w to Davida Hume'a, Adama Smitha i fizjokratów. Jednakże Cantillon i jego *Esej* zostali wkrótce zapomniani do czasu ponownego odkrycia przez ekonomistę Williama Stanleya Jevonsa pod koniec dziewiętnastego wieku. Nazwał on książkę „najbardziej wymowną spośród wszystkich innych prac, kolebką ekonomii politycznej” (1931 [1881], s. 342). Jego ocena wynikała z rozpoznania u Cantilliona wyjątkowo dużej liczby niezwykle istotnych rozważań teoretycznych, począwszy od podstawowej metodologii aż do skomplikowanych modeli makroekonomicznych, w tym dotyczące mechanizmu przepływu dóbr i usług w gospodarce oraz mechanizmu przepływu pieniądza i dostosowań cen.

Oprócz znacznego wkładu, jaki wniósł *Esej* do ekonomii, Cantillonowi przypisuje się zasługę rozwinięcia ważnej i na wiele sposobów w pełni nowoczesnej teorii przedsiębiorczości (prekursor Knighta i Misesa). Faktycznie, Cantillon zyskał uznanie i zwiększoną uwagę, przede wszystkim w literaturze poświęconej przedsiębiorczości, jako oryginalny myśliciel związany z tą dziedziną (Murphy 2006). Chociaż wprowadzenie terminu „przedsiębiorczość” przypisuje się Jean-Baptiste Sayowi, mówi się, że Cantillon był „pierwszym znaczącym

¹ Kompletną biografię Cantilliona można znaleźć [w:] Murphy (1986).

pisarzem, który cyklicznie i w rzucający się w oczy sposób używał tego terminu w jego dzisiejszym, wręcz nowoczesnym znaczeniu” (Hébert, Link, 2006, s. 589; Ebner, 2005; Formaini, 2001; Hamilton, Harper, 1994), a zwłaszcza jako pojęcia teoretycznego (Hébert, Link, 2006; Long, 1983). Pomimo tego że cantillonowska teoria przedsiębiorczości zasługuje na uznanie, od dawna była traktowana bardziej jako odizolowana część spośród wielu innych jego wkładów do teorii ekonomicznej, aniżeli jako podstawowa metoda w konstruowaniu tej teorii. Jesteśmy przekonani, że zrozumienie niezastąpionej roli przedsiębiorcy ukazane w traktacie ekonomicznym Cantillona poprowadzi nas w kierunku „nowego” podejścia do problemów ekonomicznych.

Podczas gdy większość uczonych przyznaje, że przedsiębiorczość jest tym, co napędza wzrost i rozwój gospodarczy (Bosma, Wennekers, Amorós, 2011), Holcombe (2007) wskazuje, że również tworzy informacje, wiedzę i nawet mądrość ekonomiczną. Chociaż nie łączy przedsiębiorczości z rozwojem teorii ekonomicznej, identyfikuje problem przedsiębiorczości i jej relacji z współczesną teorią ekonomii:

Problemem nie jest to, że żaden z ekonomistów nie dostrzega roli przedsiębiorczości, lecz raczej to, iż przedsiębiorczość znajduje się poza podstawową strukturą analizy ekonomicznej głównego nurtu i, w szczególności, analizą wzrostu gospodarczego (Holcombe, 2007, s. 5).

Nie chodzi o to, że koncept przedsiębiorcy stał się przestarzały i zamieniono go na coś lepszego i nowocześniejszego. Holcombe (2007, s. 8) stwierdza, że nieobecność pojęcia przedsiębiorczości uderza w *raison d'être* analizy ekonomicznej, oraz że „przez swoje założenia szkoła neoklasyczna ma poważne kłopoty, analizując przyczyny powstawania dobrobytu. Model neoklasyczny nie dostarcza odpowiedniego punktu widzenia, aby badać tę kwestię”. Z wyjątkiem prac Knighta, Misesa, Kirznera, Fossa i Kleina, w ekonomii zostało przeprowadzonych niewiele prób, by „wpasować” przedsiębiorczość w struktury ekonomii. Odkryliśmy, że Cantillonowi powinno się przypisać redefinicję pojęcia przedsiębiorczości do jej nowoczesnego znaczenia. Zrobił to, opierając się na własnych doświadczeniach, zebranych zanim napisał swój *Esej*. Nietrudno sobie wyobrazić, że Cantillon musiał mieć, przynajmniej w części, opracowaną teorię przedsiębiorczości, zanim rozpoczął pisanie dzieła (Brown, Thornton, 2013).

W tym artykule postaramy się zrozumieć, jaką rolę odgrywa teoria przedsiębiorczości Cantillona w rozwoju myśli ekonomicznej. Przedstawimy, w jaki sposób Cantillon dokonał znaczącego wkładu w ekonomię i teorię przedsiębiorczości. Następnie posłużymy się pięcioma przykładami zaczerpniętymi z *Eseju*, aby zaprezentować, w jaki sposób Cantillon używa swojej teorii przedsiębiorczości w celu skonstruowania teorii ekonomicznej. Dostarczymy dowodów, że cantillonowska teoria przedsiębiorczości jest nie tylko pojedynczą „cegłą” w jego systemie ekonomicznym, lecz lepiej rozumieć ją jako narzędzie używane do zbudowania całej konstrukcji systemu. Przedsiębiorca jest nie tylko kluczowym elementem jego modelu ekonomicznego — jego brak powoduje, że żadna z konstrukcji teoretycznych Cantillona nie może działać. Dlatego jego teorii przedsiębiorczości nie powinno się rozpatrywać jako jednego prostego aspektu pośród wielu innych, lecz raczej jako *fundament* dla zrozumienia zjawisk ekonomicznych. Uważamy, że tej kwestii nie dostrzega się obecnie w literaturze poświęconej przedsiębiorczości i ekonomii.

Na początku może wydawać się, że mamy tu do czynienia z sporem typu „co było pierwsze: jajko czy kura?”, że nie można odseparować spojrzenia Cantillona na przedsiębiorczość od spojrzenia na gospodarkę. Jednak pokażemy, że nasze zasadnicze odkrycie to zrozumienie tej kwestii jako przyczyny i skutku. To właśnie cantillonowska teoria przedsiębiorcy wyjaśnia tajemnicę, jak udało mu się wnieść tak wiele do podstaw teorii ekonomicznej.

2. Zasługi Cantillona

Historycy myśli ekonomicznej odkurzyli zaniedbywany przez długi czas rok 1730 — tak samo istotny jak 1776 (Adam Smith), 1871 (Rewolucja Marginalistyczna), 1936 (Keynes) czy 1947 (Samuelson). Przed 1730 r., kiedy to uważa się, iż Richard Cantillon ukończył swoje dzieło *Essai sur la Nature du Commerce en Général*, było bardzo mało cennej literatury ekonomicznej, którą można by określić jako dotyczącą teorii ekonomii. Po 1730 roku pojawiły się pierwsze pisma ekonomiczne, które stawały się coraz bardziej teoretyczne i usystematyzowane. W tym okresie swoją myśl rozwijali fizjokraci, francuscy liberałowie i brytyjscy klasycy — a wszyscy z nich czerpali z prac Cantillona.

Przed Cantillonem literatura ekonomiczna składała się w większości z refleksji pochodzących od myślicieli religijnych i filozofów. Spośród nich interesujący dorobek prezentowali hiszpańscy scholastycy. Jako pierwsi inkorporowali tematykę ekonomiczną do paradygmatów swoich systemów

religijnych oraz filozoficznych. Równie interesujący byli merkantyliści, jednakże ich teoria i zasady organizacyjne cierpiały na poważne braki. Pisma merkantystów w głównej mierze opierały się na ich własnym interesie skupionym wokół biznesu oraz handlu, dlatego nie wypracowali oni systematycznego podejścia w celu zrozumienia i opisanie natury ekonomii. Antymerkantyliści również znacząco wpłynęli na ekonomię, szczególnie we Francji, lecz ich teoria także posiadała braki systemowe uniemożliwiające wyjaśnienie zjawisk ekonomicznych. Siłą napędową antymerkantystów był sprzeciw wobec polityki prowadzonej przez ówczesne elity rządzące. Podobnie do scholastyków, byli oni motywowani bardziej przez uczciwość w sprawach takich jak opodatkowanie, aniżeli przez chęć rozpatrywania pytań ekonomicznych dotyczących, na przykład, efektywności różnych systemów podatkowych.

Cantillon powinien być postrzegany jako ten, który dokonał rewolucyjnego zerwania z tymi szkołami myślenia. Usunął etyczne i polityczne obawy, aby skupić się w szczególności na „ekonomicznych aspektach ludzkiego działania” (Rothbard, 1995, s. 348). Po opublikowaniu *Eseju* w 1755, ekonomia jako nauka dokonała olbrzymiego kroku naprzód i jednocześnie stała się dyscypliną bardziej naukową oraz systematyczną². Dodatkowo, wspomógł inaugurację w roku 1756 fizjokratycznej szkoły ekonomicznej. Cantillon wpłynął również na francuskich liberałów, w tym Turgota i Condillaca oraz przedstawicieli klasycznej myśli ekonomicznej: Davida Hume’a i Adama Smitha (Thornton, 2009b). Wielu z nich, po przyswojeniu myśli Cantillona, zaczęło podążać w swoich rozważaniach w niewłaściwych kierunkach i kończyło w intelektualnych ślepych zaułkach, ale nie przekreśla to faktu, iż to właśnie Cantillon oparł ekonomię na naukowych fundamentach (Thornton, 1998 i 2007b). Dzięki badaniom Murphy’ego wiemy wiele na temat tego, dlaczego Cantillon napisał *Esej*, natomiast nierozwiązaną zagadką pozostaje to, w jaki sposób był w stanie samodzielnie osiągnąć tak wiele.

Esej Cantillona prezentuje głęboką refleksję i jednocześnie odrzucenie istniejącej wiedzy ekonomicznej. Pierwszą część *Eseju* autor rozpoczął od odrzucenia podejścia merkantystycznego, głoszącego przekonanie, iż pieniądze są bogactwem, po czym zaczął swą analizę handlu począwszy od analizy praw własności właścicieli ziemskich oraz zakładania wsi i miast. Następnie przeprowadza analizę pracy i różnicy w stawkach wynagrodzeń. Analiza ta

² *Esej* przed publikacją krążył w formie odręcznego manuskryptu pomiędzy wieloma osobistościami — zapoznać się z nim miał okazję m. in. David Hume.

kończy się nadzwyczajnym odkryciem, że prawdziwy koszt lub „wartość wewnętrzna” czegokolwiek to koszt alternatywny. Pokazuje, że istniała wzajemna współzależność pomiędzy różnymi klasami ekonomicznymi (społecznymi) oraz, że gospodarka posiada zdolność do samoregulacji poprzez dostosowanie się przedsiębiorców do sygnałów wysyłanych przez obowiązujące ceny. Bierze pod uwagę teorię populacji, która poprzedzała i przewyższała tę opracowaną przez Malthusa, jednocześnie integrując ją ze swoją teorią bogactwa. W części drugiej analizuje wymianę barterową, ceny rynkowe, pieniądz i jego prędkość obiegu w gospodarce oraz relację pomiędzy zmianami stopy procentowej a zmianami w ilości pieniądza. W części trzeciej wyjaśnia działanie handlu zagranicznego, kursy wymiany walut, bankowość, inflację i cykl koniunkturalny.

Cantillonowi przypisuje się wiele zasług, w tym sformułowanie teorii geograficznej lokalizacji aktywności ekonomicznej, teorii populacji, mechanizmu przepływów kruszcu i dostosowań cen czy modelu okrężnego przepływu dóbr i usług. Zajmował się również teorią cyklu koniunkturalnego, metodologią indywidualizmu subiektywistycznego, abstrakcją w nauce, metodologicznymi założeniami *ceteris paribus*, modelami rynków zamkniętych i otwartych, jak również innowacjami metodologicznymi, takimi jak odseparowanie przestrzeni pozytywnej i normatywnej w ekonomii. Jesteśmy zadania, że szerokie doświadczenie Cantillona jako przedsiębiorcy doprowadziło go do teorii przedsiębiorczości, którą następnie wykorzystał do skonstruowania własnej teorii ekonomicznej. Wydaje się, że w teorii przedsiębiorczości Cantillona nie można doszukiwać się żadnych wpływów od wcześniejszych myślicieli.

W teorii Cantillona w gospodarce funkcjonują trzech główni uczestnicy. Właściciele są głównymi konsumentami i cała produkcja w gospodarce (podaż) jest próbą zaspokojenia ich potrzeb (popyt). Dwaj pozostali aktorzy wyróżniają się głównie ze względu na naturę ich dochodu, która prowadzi do *głównej* charakterystyki cantillonowskiej przedsiębiorczości: życie w oparciu o niepewny dochód, w przeciwieństwie do stałego wynagrodzenia otrzymywanego przez pracownika najemnego. Podczas gdy stawki pracowników są stałe, przedsiębiorcy nie mają zagwarantowanego dochodu. Oprócz tego aspektu, przedsiębiorca jest odpowiedzialny za produkcję, cyrkulację i wymianę dóbr w gospodarce — w ten sposób próbują oni zaspokoić potrzeby właścicieli i innych konsumentów. Wobec tego cantillonowska teoria przedsiębiorczości wyraźnie kładzie nacisk na stronę podażową (Hébert i Link, 2006). W tym charakterze przedsiębiorca działa na zasadzie dostrzegania możliwości arbitrażu: „[Przedsiębiorcy] kupują na wsiach

produkty po niższej cenie i transportują je do stolicy, aby sprzedać po wyższej cenie” (Cantillon, 1931, s. 151).

Teoria przedsiębiorczości Cantillona mówi nam, że przedsiębiorcy podejmują ryzyko w warunkach niepewności. Przedsiębiorcy kupują dobra po znanej sobie cenie, aby w przyszłości sprzedać je po cenie nieznannej.

Według Herberta i Linka (1988, s. 21):

Ważnym aspektem teorii Cantillona jest podkreślenie funkcji, a nie osobowości przedsiębiorcy. Jego koncepcja jest rozległa w swym zastosowaniu, ponieważ obejmuje wiele różnorodnych profesji, przecinając na wskroś produkcję, dystrybucję i wymianę.

Dla Cantillona przedsiębiorczość jest wszechobecna w gospodarce. Sam termin „przedsiębiorca” jest wspominany w *Eseju* ponad 100 razy i szeroko stosowany zarówno do producentów, jak i handlowców (Hébert, Link, 2006), włączając w to działalność gospodarczą w całym łańcuchu dostaw, od produkcji surowców do sprzedaży detalicznej ukończonych produktów. Dla przykładu Cantillon uważa za przedsiębiorców wszystkich producentów różnorodnych dóbr, w tym rolników, hurtowników wełny i zboża oraz fabrykantów. Detaliści tacy jak restauratorzy i sklepikarze również uznawani są za przedsiębiorców. Właściciele kopalni, teatrów i budynków to oczywiście też przedsiębiorcy, tak samo jak niezliczonej ilości odmian kupcy, w tym rzemieślnicy, piekarze, rzeźnicy i sukiennicy. Wszelkiego rodzaju przedsiębiorcy są wymienieni w *Eseju*: kominiarze, szewcy, stolarze, krawcy, malarze, lekarze, prawnicy, kadra kierownicza, górnicy i browarnicy.

Teoria przedsiębiorczości Cantillona jest więc wąsko definiowana, lecz posiada szerokie zastosowanie. Każdy, kto inwestuje (w sensie pozyskiwania i wykorzystania zasobów) w celu sprzedaży dóbr w przyszłości po nieokreślonej cenie jest w tym znaczeniu przedsiębiorcą. W związku z tym teoria przedsiębiorczości zaprezentowana przez Cantillona należy do tej samej rodziny, co teoria Knighta i Misesa, lecz jest znacząco odmienna od teorii Schumpetera i innych.

3. Wykorzystywanie przedsiębiorczości do rozwoju ekonomii

Weźmy ogólną teorię przedsiębiorczości Cantillona i spójrzmy, w jaki sposób jest ona kluczem, którego używa do otwarcia drzwi teorii ekonomii, aby wyjaśnić zjawiska zachodzące w realnym świecie. Przedstawimy i ocenimy pięć przykładów zjawisk ekonomicznych, pochodzących z rozważań Cantillona w jego

Eseju. Analizując dokonania Cantillon na polu nauki ekonomii, będziemy podkreślali trzy cechy charakterystyczne jego rozważań: po pierwsze – przedsiębiorczość odgrywa kluczową rolę w konstrukcjach ekonomicznych; po drugie – Cantillon ilustruje te konstrukcje na przykładach planów, działań i ograniczeń przedsiębiorczych; po trzecie – brak przedsiębiorcy sprawia, że modele i konstrukcje się sypią.

Geografia ekonomiczna i przedsiębiorca

Cantillon prezentuje zagadnienia geografii ekonomicznej oraz teorię geograficznej lokalizacji aktywności ekonomicznej w czterech krótkich rozdziałach (3-6) *Eseju*. W rozdziale czwartym Cantillon po raz pierwszy używa terminu „przedsiębiorca” podczas prezentowania kluczowej roli przedsiębiorcy w gospodarce przestrzennej. Według Cantillon istnieją w państwie wsie i miasta, których rozmiary, lokalizacja i sąsiedztwo są ze sobą wzajemnie powiązane i zależne od przedsiębiorcy.

Rozmiar i lokalizacja wioski są zdeterminowane przez przedsiębiorcze decyzje produkcyjne właścicieli nieruchomości. Od tych decyzji uzależnione są zarówno rodzaje produkcji, jak i zapotrzebowanie na pracę. Wpływają one także na liczbę rolników-przedsiębiorców oraz rzemieślników, którzy będą żyć w wiosce. Jeśli właściciel zdecyduje się na zamieszkanie w wiosce, decyzja ta wpłynie bezpośrednio na rozmiar i strukturę populacji. Tak więc w celu zaspokojenia żądań właścicieli nieruchomości, położenie wiosek i ich rozmiar będą zdeterminowane przez przedsiębiorcze decyzje. Cantillon podkreśla też istotną rolę kosztów transportu w geografii ekonomicznej:

Przy każdym wykorzystaniu ziemi, czy to będą pastwiska, czy uprawa kukurydzy, winorośli itp., rolnicy czy inni pracownicy, muszą żyć na wyciągnięcie ręki od tych miejsc. W przeciwnym wypadku czas wymagany do dotarcia i powrotu z tych miejsc zajmie zbyt dużą część dnia (Cantillon, 1931, s. 9).

Dlatego też rozmiar i lokalizacja wiosek jest rezultatem przedsiębiorczych decyzji właścicieli nieruchomości, rolników, rzemieślników, a w tym przypadku nawet zwykłych robotników, i w głównej mierze opiera się na celu, jakim jest redukcja kosztów transportu i maksymalizacja produktywnego czasu pracy. Jeśli właściciel nieruchomości zdecyduje się nie produkować niczego – wioska nie będzie istnieć.

Miasteczka targowe rozwijały się w centrach grup wiosek i posiadały plac targowy, który działał przynajmniej jeden dzień w tygodniu. Lokalizacja tych jednostek osadniczych zależała od przedsiębiorczych decyzji rzemieślników, którzy decydowali, gdzie założyć swój biznes. Wielkość jednostki była łączną wielkością okolicznych wiosek. Miasteczka targowe czerpały zyski ze zredukowania ogólnych kosztów transportu, ułatwiały wymianę poprzez zmniejszenie niepewności i kosztów transakcji, oraz dostarczały środowiska zbliżonego do aukcyjnego, które ułatwiało określanie poziomu cen. Jak wyjaśnia Cantillon:

Miasteczko targowe w centrum zgrupowania wiosek, których mieszkańcy przychodzą na targ, by wystawić na sprzedaż i kupić produkty, jest dużo bardziej naturalnym i prostszym rozwiązaniem, niż to, by to kupcy i pośrednicy mieli transportować swoje towary do wiosek i tam je wymieniać (Cantillon, 1931, s. 11).

Wobec tego miasteczka targowe rozwinęły się jako rezultat aktywności przedsiębiorczej. Na funkcję przedsiębiorczą składają się trzy rodzaje wymiany: (a) zakup produktów od mieszkańców wsi w celu lokalnej odsprzedaży i eksportu do miast; (b) kupowanie produktów w mieście w celu ich sprzedaży mieszkańcom wsi; (c) produkcja dóbr i usług na sprzedaż w miasteczku targowym.

Miasta są dalszym krokiem w geograficznej aglomeracji, które pojawiają się, gdy właściciele nieruchomości znajdują szczególną, podobającą się im lokalizację, co przyczynia się do powstania większej i bardziej zdywersyfikowanej grupy przedsiębiorców na danym terenie. Cantillon zaobserwował, że piekarze, rzeźnicy i browarnicy byli przedsiębiorcami, którzy osiedlali się w miastach, aby służyć szlachcie i dokonywać wymiany z innymi przedsiębiorcami. Właśnie dlatego wielkość miasta jest ilościową funkcją właścicieli nieruchomości, którzy zdecydowali się na życie w mieście oraz rozmiarów otaczających ich miasteczek targowych i wiosek.

Wkład Cantillona do geografii ekonomicznej, teorii geograficznej lokalizacji aktywności ekonomicznej oraz ekonomii transportu jest powiązany z decyzjami przedsiębiorcy, dotyczącymi korzystnej lokalizacji dla swojego biznesu. Podczas gdy właściciel nieruchomości jest odpowiedzialny za rozpoczęcie procesu produkcyjnego w strukturze ekonomicznej Cantillona, przedsiębiorcy określają sposób przeprowadzania takich decyzji oraz decydują, gdzie będą znajdowały się

wioski oraz miasteczka targowe. Gdy wystarczająca ilość przedsiębiorców osiedli się w wiosce, aby obsługiwać jej mieszkańców, mówi Cantillon, to właśnie wtedy wioska *staje się* miasteczkiem targowym. Najważniejszą siłą napędzającą rozmiary oraz lokalizację wiosek, miasteczek i dużych miast jest transport i koszty transakcyjne. Brak przedsiębiorcy sprawiłby, że nie byłoby w modelu podmiotu, który podejmowałby niezbędne decyzje określające wielkość i lokalizację osady. W związku z tym powinno być jasne, iż przedsiębiorcy są kluczowym ogniwem w rozwoju miejskiej gospodarki, a ich brak mógłby doprowadzić do znacznych problemów podczas formowania się dużych koncentracji populacyjnych na danym terytorium, o ile mogłoby to być w ogóle możliwe³.

Rynki pracy i przedsiębiorca

W rozdziałach 7-9 części pierwszej *Eseju* możemy zobaczyć, w jaki sposób przedsiębiorca i przedsiębiorczość odgrywają pierwszoplanową rolę na rynku pracy. Cantillon stwierdza, że wykwalifikowany pracownik jest lepiej opłacany niż pracownik niewykwalifikowany ze względu na alternatywne koszty, które należy ponieść w procesie podnoszenia kwalifikacji. Dochody w kategorii wykwalifikowanej siły roboczej będą się od siebie różniły w zależności od jakości wykonywanej pracy, kosztów szkolenia, ponoszonego ryzyka i niebezpieczeństwa danej profesji oraz wielkości zaufania pokładanego w danym pracowniku. Dla Cantillona ryzyko idzie w parze z wynagrodzeniem. Dlatego długość i rodzaj terazniejszego szkolenia w celu uzyskania pewnych umiejętności musi być skompensowany poprzez wyższe, chociaż niepewne wynagrodzenie w przyszłości. W przypadku rzemieślników, na przykład, istnieje ryzyko, że cena rynkowa w obszarze ich profesji w przyszłości zmaleje ze względu na pojawienie się na rynku kolejnych, lepiej wykwalifikowanych rzemieślników. W związku z tym liczba rzemieślników w obrębie danej profesji musi być proporcjonalna do

³ U Cantillona można odnaleźć wszystkie trzy aspekty teorii aglomeracji Alfreda Marshalla. Marshall (1920) przedstawił trzy teorie aglomeracji przemysłowych zawierające w sobie koszty transportu, siłę roboczą i wzajemne wpływy intelektualne. Cantillon umieścił te wszystkie trzy aspekty w swojej teorii, włączając w to oczywiście koszty transportu jak i siłę roboczą. Pod względem wpływów intelektualnych dyskusja Cantillona dotyczy tego, jak dochodzi do ustalenia ceny rynkowej w dni handlowe i dochodzi do wniosku, że główną przyczyną są wzajemne „spotkania umysłów” (ang. *meeting of minds*). Analiza terminologiczna Cantillona opiera się na gospodarce przedindustrialnej, co doskonale rozumiemy, wobec czego jest podporządkowana realiom świata przedindustrialnego. Marshallowska analiza terminologiczna opiera się na współczesnej zindustrializowanej gospodarce i jest częściowo napędzana przez przypadkowe ograniczenia.

popytu na usługi rzemieślnicze, więc jeśli na danym terytorium będzie funkcjonowało ich zbyt wiele, uzyskiwane dochody spadną, a część z nich będzie musiała poszukać dla siebie miejsca pracy w innym miejscu lub przekwalifikować się. Jak wyjaśnia Cantillon:

Często zdarza się, że pracownicy i rzemieślnicy nie znajdują zatrudnienia, gdy jest ich zbyt wielu w ramach danej profesji. Przytrafia się to również ze względu na występujące wypadki przy pracy i wahania popytu albo ze względu na przeciążenia wynikające z różnych okoliczności. Jak by nie było jeśli nie znajdują zatrudnienia, opuszczają wsie, miasteczka czy miasta. Na miejscu pozostają ci, których zatrudnienie jest proporcjonalne do popytu wystarczającego do utrzymania się (Cantillon, 1931, s. 25).

Dla Cantillona zatrudnienie i stawki wynagrodzeń są rezultatem wzajemnego oddziaływania decyzji podejmowanych przez różnych przedsiębiorców.

Przedstawia on swoją teorię zatrudnienia i płac na przykładzie ojca, który decyduje się posłać swojego syna na przyuczenie do pracy w danym zawodzie. Ojciec ocenia aktualny koszt kształcenia i przygotowania do pracy oraz porównuje te koszty z przyszłymi, niepewnymi zarobkami, jakie można uzyskać w danej profesji. Zauważa, że jeśli król dysponuje wieloma pracownikami wyszkolonymi do dobrze płatnych zajęć, to jest to nieużyteczne, jeśli nie ma popytu na ich usługi. A jeśli wystąpiłby popyt na te usługi, to byłaby również podaż ze strony przedsiębiorców. Przedsiębiorca odgrywa wiele kluczowych ról na rynku pracy, więc trudno sobie wyobrazić, jak mógłby funkcjonować taki rynek bez cantillonowskiego przedsiębiorcy.

Przedsiębiorczość bierze pod uwagę koszty i korzyści, zapewnia równowagę i harmonię oraz dokonuje niezbędnych dostosowań do zmieniających się nieustannie warunków na rynkach pracy. W czasie gdy gospodarka przekształcała się ze stosunkowo statycznego porządku feudalnego do coraz bardziej dynamicznej, wyłaniającej się gospodarki kapitalistycznej, wyjaśnienia Cantillona dotyczące roli przedsiębiorczości i rynków pracy okazały się przełomowe.

Wartość wewnętrzna

Długo debatowano nad naturą cantillonowskiej teorii wartości. Czy była to laborystyczna, ziemiska czy jednocześnie laborystyczna i ziemiska teoria wartości? A może była podobna do rozróżnienia pomiędzy ceną rynkową a ceną naturalną Adama Smitha? Historia tej dyskusji została przedstawiona przez Thorntona (2007a). Na podstawie cantillonowskiego opisu wartości wewnętrznej, jej definicji z około 1730 roku oraz przykładów podanych przez Cantillona, Thornton doszedł do wniosku, że teoria wartości wewnętrznej Cantillona jest w rzeczywistości teorią kosztów alternatywnych i wartości subiektywnej.

W rozdziale dziesiątym Cantillon dokonuje pożytecznego rozróżnienia pomiędzy „wartością wewnętrzną” produktu i jego ceną rynkową. Dla Cantillona wartość wewnętrzna jakiegokolwiek dobra lub usługi jest ilością i jakością ziemi oraz pracy niezbędnej do ich wyprodukowania, a wartości przedstawionych czynników zależą od ich alternatywnego zastosowania. Wartość wewnętrzna — klątwa współczesnych ekonomistów — jest właściwie ekwiwalentem współczesnej koncepcji kosztu alternatywnego. U Cantillona wartość wewnętrzna produktu nie zmienia się nigdy od momentu jego wyprodukowania, natomiast cena rynkowa zmienia się w zależności od „ludzkich nastrojów i fantazji” (Cantillon, 1931, s. 29) i jest niepewna, ponieważ wystąpi (lub nie wystąpi) w przyszłości. Różnica pomiędzy właściwą ceną rynkową i kosztem alternatywnym jest prawdziwą miarą zysków i strat przedsiębiorcy. A więc Cantillon nie tylko odkrył koncepcję kosztu alternatywnego, ale również uczynił ją podstawą swojej teorii przedsiębiorczości.

Cantillon używa kilku przykładów przedsiębiorców w celu zobrazowania koncepcji wartości wewnętrznej-kosztu alternatywnego. W jednym przypadku omawia rolnika, który inwestuje w ziemię i pracę, by uprawiać rośliny. Rolnicy osiągną zyski lub odniosą straty w zależności od rodzaju sadzonek, warunków wzrostu i zmian cen rynkowych. Ziemia oraz praca są dla rolników wartością wewnętrzną-kosztami alternatywnymi, natomiast jakość ziemi i pracy są ważnymi czynnikami poddawany pod osąd. Dochody rolników zależą od przyszłych cen występujących na rynku i w związku z tym są nieokreślone.

W innym ważnym przykładzie Cantillon opisuje sytuację właściciela domu, który może osiągnąć zyski lub straty, wprowadzając ulepszenia na swojej posiadłości przed sprzedażą

Jeżeli wyłobi kanały i zbuduje tarasy w swoim ogrodzie, ich wartość wewnętrzna wzrośnie proporcjonalnie do wartości ziemi i włożonej pracy, ale rzeczywista cena nie zawsze podąża za tą proporcją. Jeśli wystawi swój ogród na sprzedaż, to

prawdopodobnie nikt nie zaoferuje mu nawet połowy poniesionych wydatków. Jest również możliwe, że kilka osób będzie pożałowało tego ogrodu w takim stopniu, że zaoferują podwójną wartość wewnętrzną, co stanowi podwójną wartość ziemi i poniesionych wydatków (Cantillon, 1931, s. 29).

Koncepcja wartości wewnętrznej (kosztu alternatywnego) idealnie wpasowuje się w teorię przedsiębiorczości Cantillona. Wartość wewnętrzna nie jest po prostu pewną ilością ziemi i pracy, lecz rachunkiem jakościowym, wobec czego jest prawdziwym kosztem alternatywnym wytwarzanych dóbr. Różnica pomiędzy wartością wewnętrzną (kosztem alternatywnym) i ceną rynkową przynosi zysk lub stratę. Rozróżnienie pomiędzy wartością wewnętrzną a ceną rynkową jest ściśle powiązane z teorią przedsiębiorczości w takim stopniu, że wyklucza brak jakiegokolwiek przedsiębiorczości.

Model okrężnego obiegu dóbr i usług

Ostatnie rozdziały części pierwszej *Eseju* analizują, jak wszyscy w danym państwie są „zależni” od właścicieli mienia. Kluczowym kwestią w rozdziale jest to, że pracujący ludzie nie tylko służą właścicielom, ale również sobie nawzajem. Na tym polega wzajemna zależność pomiędzy klasą właścicieli a klasą pracowników. W rozdziale trzecim części drugiej Cantillon rozwija swój autorski model okrężnego obiegu dóbr i usług w gospodarce w celu wyjaśnienia dystrybucji. To przedsiębiorca jest tym podmiotem, który nadaje impet przepływowi dóbr, ponieważ „każdy strumień obiegu w miastach jest prowadzony przez przedsiębiorców” (Cantillon, 1931, s. 129).

Cantillon opisuje, w jaki sposób gusta właścicieli mienia sterują rynkiem pod względem strony popytowej gospodarki. Z modelu okrężnego obiegu dóbr i usług (włączając wszelkie dobra, dochody i wydatki) wywodzi on wzajemną współzależność pomiędzy różnymi klasami ekonomicznymi. Konstrukcję swojego modelu rozpoczyna od jednostkowej nieruchomości zarządzanej początkowo przez właściciela, który nie dysponuje niczym, dopóki nie zatrudni siły roboczej, i którego zwrot z nieruchomości wzrasta wraz ze zwiększaniem zatrudnienia siły roboczej. W skrócie, właściciel nieruchomości uzyskuje korzyści jedynie wtedy, gdy wspiera ludzi, którzy będą wypełniać jego „polecenia”.

Wśród siły roboczej zatrudnianej przez właściciela nieruchomości, Cantillon wskazuje na rolę nadzorców gospodarstwa rolnego i pracowników cechów. Nadzorcy *przyjmują rolę* przedsiębiorców w procesie spełniania oczekiwań

właścicieli nieruchomości (zob. Foss, 2007, by zapoznać się z rozwinięciem cantillonowskiej idei „działania w imieniu i na rzecz przedsiębiorcy”). Cantillon przeobraża swój model w taki sposób, że *właściwie każdy* staje się przedsiębiorcą w ramach swojej profesji. Prawie każdy, w tym właściciel nieruchomości i pracownik najemny, jest przedsiębiorcą: hurtownicy wełny i zboża, piekarze, rzeźnicy, przewoźnicy, manufakturzyści i kupcy wszelkiego rodzaju. Jako przedsiębiorcy „pracują w warunkach ryzyka — część z nich zarabia sumy dwukrotnie większe niż ich koszty życia, podczas gdy inni popadają w ruinę, ostatecznie bankrutując” (Cantillon, 1931, s. 41).

Cantillon podaje jako przykład przedsiębiorcy rolnika: „Rolnik jest przedsiębiorcą, który obiecuje zapłacić właścicielowi określoną sumę pieniędzy za użytkowanie jego farmy lub ziemi [...] bez jakiegokolwiek gwarancji zysku, który miałoby osiągnąć jego przedsięwzięcie” (Cantillon, 1931, s. 48–49). Farmer-przedsiębiorca wynajmuje i nadzoruje pracowników oraz kupuje dobra od innych przedsiębiorców.

Cantillon przedstawia przedsiębiorcę jako kogoś, kto „osądza, nie będąc w stanie przewidzieć, który produkt sprzeda się za najlepszą cenę” (Cantillon, 1931, s. 55) w zależności od czynników popytu i podaży. Precyzuje także, iż przedsiębiorca może być postrzegany jako właściciel przedsiębiorstwa, działający w warunkach niepewności. Przedsiębiorcy są tymi, którzy „dostosowują się do stanu ryzyka” (Cantillon, 1931, s. 53), a mianowicie zagrożenia bankructwem i głodem.

Następnie, Cantillon opisuje zmianę popytu u właściciela nieruchomości i wyjaśnia, jak przedsiębiorcy, kierujący się bodźcami w strukturze zysków i strat przywracają stan równowagi. W swoim modelu wyizolowanej własności zaprezentował okrężny przepływ dóbr, dochodów i wydatków pomiędzy właścicielami mienia, rolnikami, pracownikami gospodarstw rolnych i przedsiębiorcami z każdej z branż. Cantillon stwierdził, że „każda cyrkulacja i wymiana w państwie jest przeprowadzana przez działania przedsiębiorców” (Cantillon, 1931, s. 57).

Ciekawe jest to, że to właśnie w tej koncepcji Adam Smith odnalazł model dla swojej „niewidzialnej ręki rynku” (Thornton, 2009a). Jak na ironię, ten model jest napędzany przez przedsiębiorczość, pomimo tego że Smith bagatelizował rolę przedsiębiorczości w swoim własnym systemie, zaś przedsiębiorca nie pojawia się w nowoczesnym modelu automatycznego obiegu dóbr i usług w gospodarce. Natura cyrkulacyjnego modelu Cantillona zależy od przedsiębiorców,

którzy kierują się cenami, przywracając stan równowagi. Przy użyciu modelu wyizolowanego gospodarstwa rolnego, Cantillon jest w stanie pokazać, że przy braku przedsiębiorców społeczeństwo musi cofnąć się do feudalizmu, gdzie wszystkie decyzje podejmowane są przez właścicieli nieruchomości i ich przedstawicieli.

Mechanizm obiegu pieniądza

Część druga *Eseju* rozpoczyna się dyskusją na temat wymiany barterowej, pieniądza i cen rynkowych. U Cantillona ceny opierają się na popycie i podaży, jednakże w ostateczności zależą od „targowania się” kupujących ze sprzedającymi. W prezentowanym przykładzie Cantillon stwierdza, że cena jest ustalana między dwiema grupami przedsiębiorców. Przedsiębiorcy odgrywają również znaczącą rolę w ustalaniu systemu obrotu i terminowości płatności w przypadku, na przykład, rolników, otrzymujących duże płatności od hurtowników, którzy jednocześnie płacą wysokie czynsze najmu właścicielom. Przedsiębiorcy spełniają zobowiązania wobec swoich kontrahentów po otrzymaniu mniejszych sum od swoich klientów. Cantillon wykorzystuje ten system nawet do tego, aby teoretycznie obliczyć ilość pieniądza.

W przeciwieństwie do merkantylistów postrzegających pieniądze jako bogactwo, Cantillon pokazał, że wzrost ilości pieniądza będzie miał zarazem skutki pozornie przynoszące korzyści, jak również niebezpieczne i negatywne efekty. Opierając swoją analizę na przedsiębiorcach był w stanie ukazać, w jaki sposób wzrost podaży pieniądza może zmienić *relatywny* poziom cen w zależności od tego, jak i gdzie pieniądze zostaną wprowadzone do gospodarki, zamiast powodować ogólny wzrost cen. Ktokolwiek okaże się odbiorcą tego nowego pieniądza, może go wydać, kierując się własnymi preferencjami, tym samym powodując wzrost cen dóbr lub usług, które nabył za te pieniądze. Gdy ceny rosną, krajowi przedsiębiorcy zaczynają zmieniać strukturę produkcji w gospodarce, aby przystosować się do nowego wzorca popytu. Przedstawione w ten sposób zmiany strukturalne wytworzone przez przedsiębiorców nazywamy teraz „efektem Cantillona”.

Co więcej, wyjaśniając, w jaki sposób poprzez działalność przedsiębiorców pieniądz przenika w głąb gospodarki, Cantillon skonstruował model przepływu pieniądza i dostosowań cenowych. Jeśli ilość pieniądza jest relatywnie duża, ceny dóbr krajowych wzrastają, powodując, że ludzie skłaniają się ku zakupom produktów z importu. W tym przypadku złoto jest eksportowane, by zapłacić za

rosnący import. Wywóz złota prowadzi do spadku cen krajowych i w ten sposób do stanu równowagi między krajową i zagraniczną podażą. Przedsiębiorcy dostosowują i koordynują swoje plany czy działania do relatywnych zmian w podaży pieniądza. Mechanizm przepływu pieniądza i dostosowań cen jest więc w istocie zależny od działalności gospodarczej koordynowanej przez przedsiębiorców. Bez nich mechanizm ten nie mógłby poprawnie funkcjonować.

4. Implikacje dla teorii i praktyki

Analiza różnorodnych przykładów przedstawionych w *Eseju* wykazuje, iż cantillonowska teoria przedsiębiorczości odgrywa kluczową rolę w przedstawianych konstrukcjach teorii ekonomicznej. Możemy przekonać się, że zaprezentowane spostrzeżenia oparte na przykładach pochodzących z *Eseju* cechują się ważnymi implikacjami dla współczesnej ekonomii i teorii przedsiębiorczości. Jednak pomimo opublikowania rozprawy Cantillona, przedsiębiorca został wyrugowany z teorii ekonomicznej, począwszy od Léona Walrasa (1870). Współczesna ekonomia kontynuuje ten niefortunny trend, gdyż przedsiębiorca jest w znacznym stopniu pomijany w modelach ekonomicznych oraz w literaturze przedmiotu (Kent, Rushing, 1999), dochodząc do punktu, w którym ekonomia prawdopodobnie staje się dyscypliną nad wyraz jałową i oderwaną od rzeczywistości. Ekonomia neoklasyczna, pomimo kilku prób (zob. Baumol, 1993; Kihlstrom and Laffont, 1979; Lazear, 2005), bardzo rzadko wspomina o przedsiębiorcy. Uważamy, że nauki ekonomiczne mogą odnieść wiele korzyści z cantillonowskiej teorii przedsiębiorczości poprzez przedstawianie działań przedsiębiorców jako kluczowego czynnika w gospodarce.

Ponadto powinniśmy skupiać więcej uwagi na ostatecznych wnioskach podczas korzystania z modeli ekonomicznych, które nie uwzględniają przedsiębiorcy. Stwierdzenie to nabiera szczególnej mocy w momencie, gdy przechodzimy od czystej analizy teoretycznej do praktycznych konstrukcji w zastosowaniu polityki ekonomicznej. Modele ekonomiczne, które metodologicznie usuwają przedsiębiorczość ze swego spektrum badawczego najprawdopodobniej będą posiadały kluczowe braki w praktycznym „życiowym” zastosowaniu w politykach gospodarczych. Jest to szczególnie ważne, ponieważ wielu ekonomistów usuwa przedsiębiorcę ze swych modeli z powodu problemów, na które natrafiają modele matematyczne przy uwzględnianiu stanów równowagi (Cassis, Minoglou, 2005). Gdy skorzysta się z takich modeli podczas analizy ekonomicznej oraz polityki gospodarczej, będą one zawierały w sobie nieodłączne

błędy metodologiczno-eksplanacyjne, które mogą okazać się kluczowe podczas zastosowania w „realnym świecie”. Nasze wnioski nasuwają jedyną odpowiedź na wady wielu modeli oraz wskazują ścieżkę, którą należy się kierować w celu osiągnięcia poprawy. Analitycy polityki ekonomicznej powinni skorzystać z traktatu Cantillona, aby zrozumieć aktualnie występujące zjawiska ekonomiczne. Tak zrobił profesor Antoin Murphy (2010), dokonując analizy wyjaśniającej wzrost gospodarczy w Chinach i powołując się na *Esej Cantillona*. Stwierdził w niej, że „Richard Cantillon może pomóc w rozwiązaniu paradoksu Chin i ich klasy przedsiębiorców”.

Spostrzeżenia Cantillona pomagają również w procesie nauczania podstaw ekonomii, dostarczając lekcji na przykład w kwestii prawa popytu i podaży. Aby pojąć takie modele ekonomiczne, studenci muszą zrozumieć pierwszego poruszcziela całego systemu — przedsiębiorcę — oraz to, iż statyczne modele nie przedstawiają w pełni występujących zmian i dynamicznej natury rzeczywistego świata. Pozwalając przedsiębiorcy (rzeczywistym ludziom) i przedsiębiorczości (cechującej się ryzykiem, niepewnością, zyskiem i stratą) zajmować centralną pozycję w gospodarce, będzie zdecydowanie łatwiej przedstawiać uczniom przykłady zaczerpnięte z życia codziennego niezbędne do przeprowadzenia wykładów z ekonomii. Solidna teoria przedsiębiorczości Cantillona pomaga radzić sobie z problemem uczynienia z ekonomii dyscypliny żywej i istotnej dla studentów oraz umożliwia wyjaśnianie zdarzeń zachodzących w życiu codziennym.

Podsumowując, uważamy, iż uczeni zajmujący się przedsiębiorczością odniosą wiele korzyści z przedstawionej przez Cantillona „nowej” perspektywy. Więcej uwagi poświęconej podstawowej teorii ekonomicznej z pewnością poskutkuje bardziej dokładnymi badaniami naukowymi oraz analizą zachowań przedsiębiorców. Tematyka może być pobudzająca dla tych, którzy poświęcają się badaniom nad przedsiębiorczością oraz dla tych, którzy prezentują taką potrzebę w przyszłych badaniach.

Bibliografia

- Baumol William J., „Formal Entrepreneurship Theory in Economics: Existence and Bounds”, *Journal of Business Venturing* 8, 1993, Nr 3, s. 197–210.
- Brown Chris, Mark Thornton, *Turning the Word Upside Down: Richard Cantillon and the Meaning of Entrepreneurship*, 2013, tekst roboczy nieopublikowany.

- Bosma Niels, Sander Wennekens, José E. Amorós, *Global Entrepreneurship Monitor 2011 Global Report*, Babson College, Babson Park, Mass., 2011.
- Cantillon Richard, *Essai Sur la Nature du Commerce en General*, 1755, H. Higgs (red. i tłum.), Macmillan, Londyn, 1931.
- Cassis, Youssef, Ioanna Minoglou (red). *Entrepreneurship in Theory and History*, Palgrave Macmillan, Nowy Jork, 2005.
- Ebner Alexander, „Entrepreneurship and Economic Development, from Classical Political Economy to Economic Sociology”, *Journal of Economic Studies* 32, Nr 3, 2005, s. 256–274.
- Formaini Robert L., „The Engine of Capitalist Process: Entrepreneurs in Economic Theory”, *Economic and Financial Review*, Q (IV) 2001, s. 2–11.
- Foss Kirsten, Nicolai J. Foss, Peter G. Klein, „Original and Derived Judgment: An Entrepreneurial Theory of Economic Organization”, *Organization Studies* 28, Nr 12, 2007, s. 1893–1912.
- Hamilton Robert T., David A. Harper, „The Entrepreneur in Theory and Practice”, *Journal of Economic Studies* 21, Nr 6, 1994, s. 3–18.
- Hébert Robert, Albert Link, *The Entrepreneur As Innovator*, *Journal of Technology Transfer* 31, 2006, s. 589–597.
- Holcombe Randall, *Entrepreneurship and Economic Progress*, New York 2007, Routledge.
- Jevons, William Stanley (1881), *Richard Cantillon and the nationality of political economy*, (w:) Richard Cantillon, *Essai Sur la Nature du Commerce en General*, London 1931, Macmillan, s. 133–157.
- Kent Calvin A., Francis W. Rushing, „Coverage of Entrepreneurship in Principles of Economics Textbooks: An Update”, *Journal of Economic Education* 30, Nr 2, 1999, s. 184–188.
- Kihlstrom Richard E., Jean-Jacques Laffront, „A General Equilibrium Entrepreneurial Theory of Firm Formation Based on Risk Aversion”, *Journal of Political Economy* 87, Nr 4, 1979, s. 719–748.
- Kirzner Israel M., *Competition and Entrepreneurship*, Chicago, University of Chicago Press 1973.
- Lazear Edward P., „Entrepreneurship”, *Journal of Labor Economics* 23, Nr 4, 2005, s. 649–680.
- Long Wayne, „The Meaning of Entrepreneurship”, *American Journal of Small Business* 3, Nr 2, 1983, s. 47–56.

- Marshall Alfred, *Industry and Trade: A Study of Industrial Technique and Business Organization; Their Influences on the Conditions of Various Classes and Nations*, wyd. 3, London, 1920, Macmillan.
- Murphy Antoin E., *Richard Cantillon: Entrepreneur and Economist*, New York, 1986, Oxford University Press.
- Murphy Antoin E., „Theories of 18th-Century Irishman Key in Today’s China”, *Irish Times*, January 10, 2010.
- Murphy Patrick J., Jianwen Liao, Harold P. Welsch, „A Conceptual History of Entrepreneurial Thought”, *Journal of Management History* 12, Nr 1, 2006, s. 12–35.
- Rothbard Murray N., *Economic Thought Before Adam Smith*, Auburn, Alabama, 1995, Instytut Ludwiga Von Misesa.
- Thornton Mark, *Richard Cantillon and the Origins of Economic Theory*, *Journal des Economistes et des Etudes Humaines* 8, Nr 1, 1998, s. 61–74.
- Thornton Mark, „Richard Cantillon and the Discovery of Opportunity Cost”, *History of Political Economy* 39, Nr 1, 2007a, s. 97–120.
- Thornton Mark, Cantillon, Hume and the Rise of Anti-Mercantilism, *History of Political Economy* 39, Nr 3, 2007b, s. 453–480.
- Thornton Mark, „Cantillon and the Invisible Hand”, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 12, Nr 2, 2009a, s. 27–46.
- Thornton Mark, „Cantillon and the Rise of Anti-Mercantilism”, *Procesos de Mercado: Revista Europea de Economia Politica* 6, Nr 1, 2009b, s. 13–42.
- Walras Léon, *Elements of Pure Economics*, Cambridge-Harvard University Press, 1870.